

**ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ
ЗА ПРОЕКТОМ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ****EMPLOYMENT IN AGRICULTURE IN THE DRAFT LABOUR CODE UKRAINE****Новак Т.С.,***кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри аграрного,
земельного та екологічного права імені В.З. Янчука
Національного університету біоресурсів і природокористування України*

У статті проведено аналіз чинних нормативно-правових актів, що регулюють трудові відносини в сільському господарстві. Досліджено положення проекту Трудового кодексу України щодо особливостей регулювання трудових відносин у сільськогосподарських виробничих кооперативах. Основна увага приділена визначенню галузевої належності аграрних трудових правовідносин.

Ключові слова: трудові відносини, сільське господарство, правове регулювання, аграрні відносини, проект Трудового кодексу України.

В статье проведен анализ действующих нормативно-правовых актов, регулирующих трудовые отношения в сельском хозяйстве. Исследованы положения проекта Трудового кодекса Украины относительно особенностей регулирования трудовых отношений в сельскохозяйственных производственных кооперативах. Основное внимание уделено определению отраслевой принадлежности аграрных трудовых правоотношений.

Ключевые слова: трудовые отношения, сельское хозяйство, правовое регулирование, аграрные отношения, проект Трудового кодекса Украины.

In the scientific article authors research on basis of analysis of normative-legal acts which regulates labor relations in agriculture. Studied the draft Labour Code of Ukraine regarding peculiarities of labor relations in agricultural cooperatives. The main focus is on the definition of industry sector agricultural labor relations.

Key words: labor relations, agriculture, regulation, agrarian relations, draft Labour Code of Ukraine.

Актуальність теми. Галузеві особливості сільського господарства, зумовлені природними, кліматичними, організаційними та іншими чинниками, істотно впливають на правове регулювання трудових відносин осіб, зайнятих у рослинництві, тваринництві, обслуговуючих підгалузях сільськогосподарського виробництва. Визначальним фактором диференціації правового регулювання праці виступає й наявність у сільськогосподарській сфері специфічних організаційно-правових форм господарюючих суб'єктів – фермерських господарств, сільськогосподарських кооперативів. Усі ці аспекти мають бути враховані та відображені в нормативних актах, що регулюють відносини із застосування праці в сільському господарстві. Разом із тим у наукових доробках досить мало уваги приділяється вивченню проблем у цій сфері. Окремі правові аспекти трудових відносин у сільському господарстві вивчалися такими вченими, як Ю.А. Вовк, Н.О. Багай, О.М. Браніцький, О.В. Гафурова, М.І. Козирь, О.А. Мірошніченко, В.В. Носік, Ф.М. Раянов, Н.І. Титова, В.Ю. Уркевич, В.З. Янчук та інші. Проте з огляду на динаміку змін у правовому полі це питання не втрачає актуальності.

У зв'язку із цим **метою статті** є дослідження положень діючих теоретичних підходів щодо врегулювання трудових відносин у сільському господарстві, положення чинних нормативно-правових актів і норм проекту Трудового кодексу України для визначення перспектив галузевої належності аграрних трудових правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Одним із видів суспільних відносин, що входять до предмета аграрного права, є аграрні трудові відносини. За своїм характером і змістом вони поділяються на такі види: відносини у сфері організації праці; відносини з дотримання дисципліни праці; відносини в галузі оплати праці; відносини у сфері охорони праці й дотримання правил із техніки безпеки та виробничої санітарії [1, с. 95–96]. Як аргументовано довів В.Ю. Уркевич, залежно від суб'єктного складу учасників таких правовідносин, підстав їх виникнення та припинення, а також особливостей правового регулювання ці правовідносини умовно можна підрозділити на два види: за

участю членів сільськогосподарських підприємств і з їх найманими працівниками [2, с. 62].

Трудові відносини другого виду, тобто ті, що виникають між найманими працівниками та роботодавцями – сільськогосподарськими підприємствами, регулюються нормами трудового права. Що ж стосується аграрних трудових правовідносин із членами сільськогосподарських підприємств, а саме фермерських господарств та виробничих сільськогосподарських кооперативів, то їх правове регулювання має низку особливостей.

Насамперед члени цих суб'єктів господарювання одночасно є і працюючими особами, і власниками засобів виробництва, вони самі для себе виступають роботодавцем, визначають напрям діяльності підприємства, мають права щодо розподілу отриманого прибутку тощо. У науці вони отримали назву «працюючі власники» [3, с. 52–53]. Щодо врегулювання їх праці, то потрібно відмітити, що за радянських часів розглядалася так звана широка сфера дії трудового права, прихильники якої стверджували, що цією галуззю регулюються не лише відносини робітників і службовців, а й членів колгоспів. Існувала також позиція щодо вузької сфери дії трудового права, за якою регулювання праці членів колгоспів мало відбуватися нормами колгоспного права. Нині з урахуванням змін як у політичному, так і в економічному житті нашої країни, ці положення певною мірою втратили свою актуальність, хоча дискусії щодо галузевої належності відносин із застосування праці в сільському господарстві тривають.

Так, на думку Н.Б. Болотіної [4, с. 91], А.Д. Зайкіна [5, с. 25], М.І. Козиря [6, с. 96], Г.Ю. Бистрова [7, с. 10], трудові відносини за участю членів фермерських господарств, сільськогосподарських кооперативів регулюються нормами аграрного права. Основним аргументом на користь цього висувається теза про те, що до предмета правового регулювання трудового права належать відносини з використання найманої праці. Якщо ж особа є одночасно і власником засобів виробництва, і працівником, то в такому разі найманої праці немає, відповідно, немає підстав для поширення трудового права на цю сферу відносин із застосування праці. Таку саму позицію займає й

Ю.П. Дмитренко, проте при цьому однією зі спільних рис цих двох галузей права називає функцію охорони праці та захисту трудових прав працівників [8, с. 61].

Хотілося б відзначити, що нині в чинному Кодексі законів про працю України, зокрема в ст. 3, закріплена саме вузька сфера дії трудового права як галузі. Це свого часу було доведено на доктринальному рівні В.В. Жернаковим [9, с. 177–185.]. Додатково підтвердив це й Верховний Суд України в Постанові «Про практику розгляду судами трудових спорів» від 6 листопада 1992 р. № 9 [10], у якій зазначено, що чинне законодавство не поширює на випадки виключення із членів сільськогосподарських кооперативів, фермерських господарств, звільнення їх із певних посад (роботи), переведення на іншу роботу норми Кодексу законів про працю України, що регулюють переведення на іншу роботу, підстави й порядок припинення трудового договору, у тому числі ст. ст. 43, 252 цього кодексу.

Спори із цих питань належить вирішувати, виходячи з відповідних норм законодавства про кооперативи й зазначені підприємства або з норм їх статутів чи інших нормативних актів. Постановою встановлено, що якщо актами чинного законодавства про кооперативи й фермерські господарства або їх статутами чи іншими нормативно-правовими актами врегульовано питання про трудову дисципліну, види дисциплінарних стягнень і порядок їх застосування, то треба виходити із цих актів, а не із загальних положень Кодексу законів про працю України. Тобто в цьому разі застосування норм останнього дозволяється лише в разі неврегулювання цих питань спеціальними нормативно-правовими актами. Надається пріоритет положенням статутів чи інших внутрішньогосподарських нормативно-правових актів й під час вирішення справ про оплату членам кооперативу вимушеного прогулу у зв'язку з їх незаконним виключенням, звільненням із посади (роботи), переведенням на іншу роботу та притягненням до матеріальної відповідальності за такі порушення посадових осіб сільськогосподарських кооперативів.

Таким чином, нині трудові відносини членів фермерських господарств і виробничих сільськогосподарських кооперативів регулюються насамперед спеціальним законодавством, а також статутами цих суб'єктів, а в частині, неврегульованій на цих рівнях, може застосовуватися трудове законодавство. Також у порядку, визначеному саме законодавством про працю, надаються гарантії щодо зайнятості, охорони праці, праці жінок, молоді, інвалідів. Проте, як слушно відмічає Н.О. Багай, у статутах сільськогосподарських підприємств, де б мали відображатись особливості виробничої діяльності відповідного суб'єкта аграрного господарювання, майже не приділяється увага правовому регулюванню трудових відносин. Важливим напрямом удосконалення правового регулювання трудових відносин у сільському господарстві, вказує автор, може стати розробка й затвердження типових статутів різних видів сільськогосподарських підприємств, галузевих правил внутрішнього трудового розпорядку, які сприятимуть підвищенню якісного рівня локальної правотворчості аграрних суб'єктів. Адже в сучасний період саме на локальному (внутрішньогосподарському) рівні можна максимально врахувати специфіку виробничої діяльності суб'єктів аграрного господарювання [11].

Щодо спеціального законодавства, то для врегулювання трудових відносин у фермерських господарствах існує Закон України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 р. № 973-IV, який містить лише одну ст. 27, присвячену трудовим відносинам, у ч. 2 якої встановлено, що трудові відносини членів фермерського господарства регулюються статутом. Щодо сільськогосподарських виробничих кооперативів, то чинний Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» (у редакції від 20 листопада 2012 р. № 5495-VI) містить лише відсилочну ч. 2

ст. 2, за якою трудові відносини в таких кооперативах та об'єднаннях регулюються Законом України «Про кооперацію». У ст. 34 цього нормативного акта закріплено, що трудові відносини в кооперативних організаціях регулюються цим законом, законодавством про працю, статутами кооперативних організацій і правилами їх внутрішнього розпорядку. Як бачимо, тут законодавство про працю має пріоритет над локальними нормативними актами кооперативів, у тому числі сільськогосподарських, що не повною мірою узгоджується з вже проаналізованою Постановою Верховного Суду України.

Хотілося б відмітити, що в наукових колах неодноразово піднімалося питання про уніфікацію правового регулювання трудових відносин, у тому числі в сільському господарстві, через поширення на всіх працюючих норм трудового законодавства. Наприклад, О.А. Мірошниченко стверджує, що трудове законодавство мусить регулювати трудові відносини не лише найманих працівників, які працюють у фермерському господарстві, а і його членів. Це, на думку автора, надаватиме однакові гарантії для всіх працівників щодо оплати праці, відпочинку, робочого часу, оплати та охорони праці [12, с. 21]. На думку В.О. Пироговської, варто встановити в Законі України «Про фермерське господарство» пріоритет трудового законодавства над спеціальними та локальними актами з врегулювання праці членів цих суб'єктів господарювання, передбачивши в ст. 27, що трудові відносини працівників – членів фермерського господарства регулюються трудовим законодавством України, цим законом, статутом та іншими нормативними актами роботодавця [13, с. 304].

Щодо перспектив розвитку в цьому напрямі трудового законодавства, то ще в 2003 р. було поставлено питання про необхідність прийняття Трудового кодексу України. На засіданні Кабінету Міністрів України 27 серпня 2003 р. було схвалено й подано на розгляд до Верховної Ради України проект Трудового кодексу України від 28 серпня 2003 р. № 1038-І, який не пройшов повторне друге читання 10 лютого 2006 р. Потім за ініціативою народних депутатів України В.Г. Хари, Я.М. Сухого та О.М. Стояна 4 грудня 2007 р. під № 1108 був зареєстрований інший проект Трудового кодексу України, який знову ж таки не пройшов друге читання 2 квітня 2012 р. Пізніше, 22 квітня 2013 р., під № 2902 Верховна Рада України зареєструвала ще один проект Трудового кодексу України, ініціаторами якого виступили О.М. Стоян та Я.М. Сухий. Цей документ 24 листопада 2014 р. був відкликаний, а натомість 27 грудня 2014 р. під № 1658 зареєстровано останній із проектів Трудового кодексу України, який нині розглядається комітетами Верховної Ради України.

Аналіз усіх цих чотирьох проектів Трудового кодексу України показує, що вони містять ідентичну четверту главу «Особливості трудових відносин членів виробничих кооперативів». Ще раз наголосимо: зміст цієї глави не змінювався жодним чином із першого проекту Трудового кодексу 2003 р., проте ми аналізуватимемо останній проект № 1658.

Згідно зі ст. 295 проекту трудові відносини працівників – членів виробничих кооперативів регулюються трудовим законодавством, тобто в перспективі все ж таки сфера дії трудового права може бути розширена. Проте ця ж норма закріплює, що особливості врегулювання цих відносин можуть врегульовуватися законами (можливо, малися на увазі спеціальні аграрні закони), статутами та правилами внутрішнього розпорядку. Цікавою є передбачена ч. 1 ст. 311 Трудового кодексу України можливість регулювання (за рішенням загальних зборів членів кооперативу) трудових відносин членів виробничих кооперативів колективним договором. При цьому не зрозуміло, що мав на увазі роботодавець: чи ці відносини регулюватимуться винятково колективними договорами (що є не зовсім правильним), чи цим положенням передбачена можливість укладання в

кооперативах колективних договорів взагалі як локальних нормативних актів.

Аналіз тексту проекту Трудового кодексу України дозволяє виокремити як позитивні, так і негативні новели в правовому регулюванні трудових відносин у сільському господарстві.

На нашу думку, позитивним є закріплення в ч. 2 ст. 3 Трудового кодексу України можливості встановлення законами та статутами виробничих кооперативів, фермерських господарств переваг для їх засновників (учасників) і членів під час надання роботи, переведення на іншу роботу та залишення на роботі в разі вивільнення. Це ж положення повторно включено до ч. 2 ст. 311, і нею додатково встановлено можливість визначення таких посад рішенням загальних зборів членів кооперативу.

Також статтями четвертої глави «Особливості трудових відносин членів виробничих кооперативів» передбачено:

- надання переважного права членам виробничих кооперативів на укладання трудового договору та на зайняття вільного робочого місця або вакантної посади в кооперативі в порядку переведення;
- закріплення обов'язковості негайного виконання кооперативом вимоги його члена про укладання трудового договору;
- закріплення гарантій виконання такої вимоги та видів відшкодувань у разі її невиконання;
- встановлення обов'язковості дотримання встановлених трудовим законодавством державних мінімальних норм і гарантій в оплаті праці працівників, у тому числі щодо обмеження відрахувань із заробітної плати.

Водночас негативним, на нашу думку, є закріплене в ч. 2 ст. 299 Трудового кодексу України положення про те, що творчі й навчальні відпустки, які надаються працівникам – членам виробничих кооперативів, підлягають оплаті, якщо це передбачено статутом чи трудовим договором. Згідно із ч. 2 ст. 177 та ст. 180, ст. 181 Трудового кодексу України творчі відпустки та відпустки у зв'язку з навчанням є оплачуваними, жодних додаткових погоджень для цього не потрібно. Також викликає заперечення встановлення в ч. 3 ст. 297 жорсткого п'ятнадцятиденного терміна для укладання трудового договору із членом кооперативу.

Стосовно врегулювання трудових відносин членів фермерських господарств, то вони, згідно зі ст. 301 проекту Трудового кодексу України, регулюються нормами про трудові відносини в кооперативах. На нашу думку, це є не зовсім вірним, оскільки фермерські господарства й виробничі кооперативи мають відмінну правову природу, низку відмінностей в організації діяльності, у тому числі стосовно застосування праці своїх членів. Ототожнювати трудові відносини у фермерських господарствах із їх сімейно-родинним характером членства та членство у виробничих сільськогосподарських кооперативах з обов'язковою трудовою участю їх членів недоречно.

Висновки. Отже, як видно з вищенаведеного, за умови прийняття Трудового кодексу України в останній редакції сфера дії трудового права розширюватиметься, аграрні трудові правовідносини врегулюватимуться нормами трудового права. Врахування галузевих особливостей, як і нині, передбачається насамперед на локальному рівні, що не вирішує існуючого низького рівня врегулювання всіх ключових аспектів трудових відносин у сільськогосподарських суб'єктах членського типу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Козырь М.И. Аграрное право России: состояние, проблемы и тенденции развития / М.И. Козырь. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2008. – 336 с.
2. Уркевич В.Ю. Про трудові правовідносини в сільськогосподарських підприємствах / В.Ю. Уркевич // Наука і життя: українські тенденції, інтеграція у світову наукову думку: матер. всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (20–25 квітня 2005 р.). – Ч. II. – К.: МЕГАНом, 2005. – С. 61–63.
3. Никитинский В.И. Правовое регулирование трудовых правоотношений работающих собственников / В.И. Никитинский, Т.Ю. Коршунова // Государство и право. – 1992. – № 6. – С. 52–53.
4. Болотіна Н.Б. Трудове право України: [підручник] / Н.Б. Болотіна. – 5-те вид., перераб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 860 с.
5. Российское трудовое право: [учебник для вузов] / [А.А. Абрамова, И.К. Дмитриева, А.Д. Зайкин и др.]; под ред. А. Д. Зайкина. – М.: Ифра-М – Норма, 1997. – 415 с.
6. Козырь М.И. Аграрное право России: состояние, проблемы и тенденции развития / М.И. Козырь. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2008. – 336 с.
7. Аграрное, земельное и экологическое право Украины: Общие части учебных курсов: [учебное пособие] / под ред. А.А. Погребного, И.И. Каракаша. – Х.: Одиссей, 2001. – 350 с.
8. Дмитренко Ю.П. Трудове право України: [підручник] / Ю.П. Дмитренко. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 624 с.
9. Жернаков В.В. Сфера дії трудового права: історичні та методологічні аспекти / В.В. Жернаков // Правова держава. Щорічник наукових праць. – К.: Ін Юре, 1998. – Вип. 9. – С. 177–185.
10. Про практику розгляду судами трудових спорів: Постанова Верховного Суду України від 6 листопада 1992 р. № 9 // Галицькі контракти. – 2008. – 21 липня. – С. 279.
11. Багай Н.О. Особливості правового регулювання трудових відносин у сільському господарстві / Н. . Багай [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nspp.gov.ua>.
12. Мірошніченко О.А. Правове регулювання трудових відносин у галузі сільського господарства: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 / О.А. Мірошніченко. – К., 2007. – 204 с.
13. Пироговська В.О. Особливості регулювання трудових правовідносин працівників сільського господарства / В.О. Пироговська // Митна справа. – 2015. – № 1(97). – С. 299–305.